

חיובי קטן בקטנתו וכשנתגדל ועבד שנתשתחרר

הרב שלום שפאלטר
ר"מ בישיבה

א'

¹⁶ בשו"ע אדה"ז הלכות תפילין סי' ל"ז סעיף ג' כתב: קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יפיה בהם ושלא לישן בהם ושלא יכנס בהן לבה"כ אפי' לקטנים חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו במצות, ויש מי שאומר שקטן זה הוא בן י"ג שנים ויום אחד שלא הביא ב' שערות, אבל פחות מכאן אין בו דעת לשמור תפילין ואין מחנכין אותו בהן וכן נהגו במדינות אלו. ועכשיו נהגו לחנכו ב' וג' חדשים קודם הזמן, עכ"ל.

היש מי שאומר הוא בעל העיטור כמצויין שם בשו"ע, וכן פסק הרמ"א. ובדברי נחמיה כתב שכוונת אדה"ז במ"ש שלא הביא ב' שערות הוא לתרץ מה שקשה על דברי בעל העיטור דאם הוא בן י"ג שנים הרי יש לו בעצמו חיוב מן התורה ואינו מדין מדין חינוך שעל האב, ולכן הוסיף אדה"ז שלא הביא ב' שערות (וכן כתב הפרי מגדים).

ב'

והנה בספר חקרי הלכות (מהגאון הר"ר ישראל יצחק פיעקארסקי ז"ל ר"י דשיבת תו"ת) חלק ה' הביא מ"ש בספר "ביאור הלכה" דבעל העיטור בעצמו כתב (בח"ב שבימיו של הפמ"ג עדיין לא נדפס) דגם מדאורייתא אין בן י"ג אפי' כשהביא ב' שערות מחויב בתפילין אם אינו יודע לשמור התפילין, והביא ע"ז מהמכילתא ראי' מקרא ושמרת את החוקה הזאת, ובספר חקרי הלכות שם כתב לדייק בלשונו של אדה"ז שם דזהו ג"כ דעתו של אדה"ז ע"ש.

והנה זהו לשון המכילתא (ס"פ בא): ושמרת את החוקה הזאת למועדה למה נאמר, לפי שנאמר והי' לך לאות על ירך שומע אני אף הקטנים, והדין נותן הואיל ומזוזה מ"ע ותפילין מ"ע, אם למדת על מזוזה שהיא נוהג בקטנים כבגדולים יכול אף תפילין ינהגו בקטנים כמו בגדולים, ת"ל ושמרת את החוקה

(נכתב לרגל חגיגת הבר מצוה של בני היקר הת' מנחם מענדל שיחי' ביום כ"ד ניסן תשס"ז)

הזאת לא אמרתי אלא במי שיודע לשמור תפילין, מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפילין עושה לו תפילין, עכ"ל הנוגע כאן.

והקשו המפרשים דלכאורה תמוה מה שצריך לפסוק לפטור קטנים הלא גם בלי פסוק מובן דאם אינו יכול לשמור תפילין יותר טוב שלא להניחם גם משום חינוך כיון דעי"ז הרי הוא מבזה את התפילין. עוד הקשו דהרי לא מצינו בשום מקום שיש חיוב על קטן לקבוע מזוזה, ומהו הפי' מ"ש המכילתא "אם למדת על מזוזה שהיא נוהג בקטנים כבגדולים".

הפסוק

אוצר החכמה

ג'

וכתבו לבאר דמדברי המכילתא משמע דמה שאביו עושה לו תפילין אינו מדין חינוך אלא דהוא חיוב גמור אי לאו משום דאינו יודע לשמור את התפילין, ואשר לכן צריכים את הפסוק ושמרת לפטור מכיון דהעצם מחויב הוא מן התורה, ובהכרח דכוונת המכילתא לבן י"ג ויום א' שהביא ב' שערות שמחויב במזוזה, והו"א דגם התפילין יהא מחויב אע"פ שאינו יודע לשמור את התפילין, וע"ז הביא המכילתא את הפסוק לפטור אותו מן התפילין. וזהו מ"ש בספר ביאור הלכה דיש ראי' מהמכילתא למ"ש שם בדעת בעל העיטור.

והיוצא מזה הוא דשיטת הבעל העיטור הוא דקטן פטור לגמרי מתפילין אפי' מדין חינוך ואפי' כשיודע לשמור את התפילין, (ועי' שם בספר חקרי הלכות הנ"ל שכתב לדייק כן מדברי אדה"ז). ולכאורה צ"ע בזה דמאי טעמא לא יהי' בזה חיוב מדין חינוך כשיודע לשמור התפילין.

ד'

ונראה לומר הביאור בזה ובהקדים, דהנה בלקו"ש חלק ל"ה שיחה א' לפרשת וירא הקשה כ"ק אדמו"ר בהא דאיתא בכ"מ בש"ס דחינוך הוא רק מדרבנן (נזיר כ"ט ע"א, חגיגה ד' ע"א ועוד), אבל מן התורה ליכא חיוב חינוך דלכאורה דורש ביאור כיון שמן התורה ברגע שהקטן נעשה גדול חייב מיד בקיום כל מצוות התורה, א"כ באם אין חיוב מן התורה להכינו לזמן גדלותו, יעבור על מצוות התורה מחמת חסרון ידיעה וחוסר הכנה?

ובסעיף ב' רצה כ"ק אדמו"ר להסביר די"ל דאכן ישנה חובת חינוך מדאורייתא, ובהקדים "כשהתורה מחייבת לקיים איזה מצווה, לדוגמא הנחת תפילין, פשוט שאין החיוב רק למי שיש לפניו זוג תפילין שמחויב להניחן, אלא המצווה מחייבתו לעשות כל הדרוש כדי להשיג תפילין, ואם לא השתדל ומשו"ז לא הניחן ביטל מ"ע.

וא"כ בקטן שנעשה גדול, שאז מתחייב מיד מדאורייתא בקיום כל התורה כולה, הרג כיון שא"א שיקיים כל המוטל עליו בלי הכנה קודמת, (שזהו ע"ד ההשתדלות להשיג תפילין), א"כ הכנה זו היא ג"כ לכאורה חובה מהתורה. ומאחר שישנו חיוב על הקטן להכין עצמו לגדלותו אלא שקטן אינו בר חיובא, לכן יש מקום לומר שחיוב זה עובר אל האב.

אלא שאעפ"כ אין חובה זה בגדר מצוה, כ"א רק הכשר והכנה בלבד. וזהו שנתוסף במצות חינוך שמד"ס, שיש בזה גדר חיוב המצוה. ויש לומר שמצד החיוב מן התורה אין עשיית הקטן עצמה בגדר קיום מצוה, כ"א עשי' כד"י שיתרגל, ואילו מדרבנן עשיית הקטן הוא בגדר מצוה, ולכן מה"ת קיום המצוה שעושה הקטן אינו צ"ל בכל הפרטים, בהכשר גמור, כי מצד ההכנה אין נפק"מ כ"כ על אופן עשייתו, משא"כ מצד מצות חינוך דרבנן צריך שהקטן יקיים המצות בכל הפרטים כגדול.

ובסעיף ד' מקשה ע"ז דלכאורה חידוש גדול הוא לומר שישנה חובת חינוך מדאורייתא (וע"ש הערה 25), ולא הוזכר זה בפוסקים אלא כולם נקטו דחובת החינוך אינו אלא מד"ס, ועפ"ז כיון שמה"ת ברגע שקטן נעשה גדול מחויב מיד בקיום כל התורה כולה, ואם לא נתחנך ונתרגל במצות לפני"ז מן הנמנע שלא יוכל להזהר כדבעי בכל מ"ע ומל"ת מיד כשיגדל, א"כ איך אפשר לומר דאין חיוב מה"ת להכינו ולהכשירו לזמן גדלותו לבל יעבור על מצות התורה מחמת חוסר הכנה.

ולכן מסיק כ"ק אדמו"ר בסעיף ה' דמה שנתבאר דכיון שמיד כשהגדיל הקטן ה"ה מתחייב בכל המצות כולן, ולכן אם לא קיימן מחמת חסרון ידיעה והכנה נחשב כמבטל מ"ע וכעובר על מל"ת אינו מוכרח.

והביאור בזה כשהתורה מחייבת באיזה מצוה, פשוט שהחיוב חל רק באופן שיוכל להתקיים בדרך הטבע, ואם קיומה דורש שהיית זמן אינו עובר על החיוב כל משך אותו הזמן. ולדוגמא במצוות ביעור חמץ, הרי כל זמן שעוסק בבעורו עד שנתבער בפועל אינו עובר על מצות תשביתו. ואין זה שיך לדין אונס רחמנא פטרי' (שנאמר שמאותו רגע של מציאת החמץ ה"ה עובר על מצות השבתה, אלא שכל הזמן הנדרש כדי לבעור נחשב כאנוס ורחמנא פטרי'), דזה שיך רק אם חל החיוב ונאנס ע"י דבר צדדי שמעכב קיומו, אבל אם מעצם טבע הדברים א"א לקיים החיוב מבלי שהיית זמן או הכנה מקודמת, הרי זה חלק מהחיוב.

והנה במצות שקיומן בזמנים מיוחדים, אם קיום המצוה דורש הכנה, כגון תקיעת שופר שצריך להתרגל כדי שיוכל לתקוע, מובן לכאורה שחיוב ההכנה מתחיל לפני זמן קיום המצוה כדי שבבוא זמנה יוכל לקיימה כתיקונה.

אמנם בקטן שנתגדל, כיון שקטן פטור מכל התורה כולה, והתחלת כל המציאות של חיוב אינו אלא משנתגדל, לכן אם מצד טבע הדברים נחוצו זמן של לימוד והכנה עד שיוכל לקיים כל המצות, הרי זמן הכנה זו מתחיל רק אחרי שנתגדל, ושוב אנ"ל שעובר על שום מצוה עד שחולף הזמן של ההכנה הדרושה לקיים אותה מצוה.

ואף כי זהו חידוש גדול בהלכה, מ"מ מסברא מוכרח הוא, דאיך יחול איזה חיוב באופן שמעצם טבעו אנ"ל לקיימו, ומכיון שהאפשרות של קיום המצוה כדבעי אינה אלא ע"י הקדמה של לימוד הדורש זמן מסוים, לכן צ"ל לכל זה נכלל בעצם החיוב. וע"ש שמביא ראיה לסברא זו מדין גר שבא להתגייר, וע"ש באריכות יותר.

ארי"ח 1234567

ה'ה

ה'

ארי"ח 1234567

ונראה דע"פ דברי כ"ק אדמו"ר הנ"ל אפשר לבאר סוגית הגמרא בגיטין דף ט' ע"א וע"ב, דהנה במתניתין שם איתא אחד גיטי נשים ואחד שחרור. עבדים שוו למוליך ומביא (לומר בפני נכתב – רש"י).

ארי"ח 1234567

והקשה הפנ"י, דהנה לקמן בע"ב נחלקו רש"י ותוס' במ"ש לקמן (י"ג ע"א) במשנה, האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי ומת לא יתנו לאחר מיתה, דרש"י מפרש דאפילו לרבנן דסברי דזכות הוא לעבד להשתחרר וזכין לאדם שלא בפניו מודו רבנן דכל כמה דלא מטא גיטא לידי' לא הוי משוחרר, והזכות הוא רק דהאדון אינו יכול לחזור בו. אמנם התוס' חולקין דהרי דבר תימה הוא דכיון דזכות הוא פשיטא דזוכה לאלתר כיון דאמרינן גבי גט שחרור תן כזכי ע"ש, ואף רש"י חזר בו לקמן ע"ש בתוס'.

ועפ"ז הקשה הפנ"י דמכיון דמיד שהגיע שטר שחרור ליד השליח זוכה בו השליח בשביל העבד ונגמר השחרור באותו שעה אנ"ל הו"ל השליח כשליח קבלה, ובשליח קבלה של האשה קי"ל דא"צ לומר בפני נכתב כמש"כ הר"ן דבשליח לקבלה גומר ומגרש בלב שלם ולא יערער עוד, וא"כ גם בשליח שמקבל השטר שחרור בשביל העבד (לרבנן לשיטת התוס') נגמר השחרור מיד, ואין שום חיוב לומר בפ"נ ובפ"נ, וא"כ מהו הפירוש דשוו גיטי נשים לשחרורי עבדים לענין בפ"נ.

ומתרץ הפנ"י שדוקא בגט אשה שהאשה עשתה אותו שליח לקבלה בפירוש אין צריך לומר בפ"נ ובפ"נ משום שהבעל יודע שנגמרו הקידושין ושוב לא יערער, אבל הכא בעבד אע"ג דקושטא דמילתא דהו"ל כשליח

לקבלה, מכל מקום לאו כולי עלמא דיני גמירי, ואפשר שהבעל סובר דעדיין לא נגמר השחרור ויערער, ולפיכך צריך לומר בפ"נ ובפ"נ ע"ש.

אמנם לפי זה יש להקשות להיפך דאם נימא דשנתחרר מיד כשבא השטר שחרור ליד השליח ואעפ"כ צריך לומר בפ"נ ובפ"נ, א"כ אינו מובן איך מהני אמירתו, דהרי בפ"נ ובפ"נ צריכים לומר בזמן נתינת הגט והשטר שחרור וכדאיתא בדף ה' ע"ב דהמביא גט ממדינת הים ונתנו ולא אמר בפ"נ ובפ"נ יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה בפני שניים ויאמר בפ"נ ובפ"נ. וע"ש בתוס' ד"ה יטלנו דמכאן משמע דצריך לומר בפ"נ ובפ"נ בשעת נתינה או תוך כדי דיבור של הנתינה ע"ש, וא"כ מכיון דכבר נעשה משוחרר מיד כשקיבל השליח את השטר שחרור א"כ איך מהני אמירת בפ"נ אחרי שהוא כבר משוחרר.

ו'

וראיתי באחרונים שרצו לתרץ עפ"י דברי הפנ"י לקמן (בדברי התוס' הנ"ל שחולקים על דברי רש"י) שהביא דגם הרי"ף והרמב"ם ס"ל כשיטת רש"י קודם חזרה דלא נעשה משוחרר עד שיגיע הגט שחרור לידו גם לרבנן, ובנוגע לקושיית התוס' כתב הפנ"י שאין כאן מקום לתמי' "דאדרבה אם נאמר שמשחרר לאלתר אין כאן זכות אלא חובה כיון שהעבד אינו יודע מהשחרור ונשוי לשפחה נמצא שבכל יום עובר בלאו, וכמו"כ אם רבו כהן הרי העבד אוכל תרומה והוא לא יודע ואשם בדבר שחייב עליו מיתה ולא עדיף מנתכוון לבשר טלה ועלה בידו בשר חזיר, ואין זה זכות אלא חובה, אלא ע"כ שהשליח אינו מכון לזכות לשחרור לאלתר אלא לכשיגיע ליד העבד, ונלע"ד דהתוס' גופייהו וכן רש"י לאחר שחזר בו נמי מודו דלענין איסורא לא נגמר השחרור עד דלימטי' לידי' דעבד" עכ"ל ע"ש.

ובפשטות כוונת הפנ"י הוא (וכמ"ש באחרונים) דלשיטת התוס' מחלקים קבלת השליח, דלענין ממון נגמר השחרור מיד בקבלת השליח וקנה העבד את עצמו מכיון דלענין ממון הרי"ז זכות, משא"כ בנוגע להאיסור שבו לא נשתחרר העבד בכלל עד דמטי לידו, שהרי אי"ז זכות שיעבור איסורים בכל יום, ואפי' אם אינו נשוי לשפחה, הרי אינו מניח תפילין ואינו מקיים כל המצות שהזמן גרמא.

ועפ"ז מתרצים האחרונים הקושיא דלעיל, דמכיון דעדיין לא נגמר השחרור לענין האיסור, א"כ שפיר מהני אמירת בפ"נ ובפ"נ כשנותן הגט ליד העבד (אע"פ שלענין ממון כבר נגמר השחרור מיד בקבלת השליח), משום דרק בקבלת השטר ע"י העבד נגמר השחרור (גם) לענין איסור.

ד'

אמנם לכאורה צ"ע בדברי הפנ"י, דלכאורה אינו מובן דאיך נחלק הק שטר שחרור לחצאין, דלענין ממון קונה מיד בקבלת השליח ונעשה משוחרר לזה, ולענין האיסור שבו נעשה משוחרר רק כשהגיע השטר שחרור לידו של העבד, הרי האדון כתב רק שטר שחרור אחד והקנאה א' וא"כ ממנ"פ אם חל השטר שחרור יחול לגמרי (גם לענין האיסור שבו), ואם לא חל לענין האיסור לא יחול גם לענין הממון שבו, ואיך נחלק השטר לחצאין, (ע"י ברא"ש דף י"א ע"ב בקושיתו על שיטת הרי"ף), ואע"פ שלענין הממון הוא זכות ולענין האיסור הוא חוב, מ"מ השטר וההקנאה אחת היא ואיך חל לחצאין.

ואין זה דומה להדין דמפקיר עבדו דיצא לחירות וצריך גט שחרור (לר' יוחנן ורב ע"י לקמן דף ל"ט ע"א), דשם הרי הבעלים הפקירו רק חלק הממון שבהעבד, דחלק האיסור הרי א"א להפקיר, ולכן שפיר מחולק חלק הממון מחלק האיסור, (ואפי' לשיטת שמואל בדף ל"ה ע"א דס"ל דהמפקיר עבדו יצא לחירות ואינו צריך גט שחרור, הר"ז מטעם דמכיון שהפקירו (היינו חלק הממון שבו) הרי נשאר עבד זה כמי שאינו לו בעלים וזכה בגופו (כן הוא לשון הריטב"א שם, וע"י ג"כ ברשב"א ואכ"מ). אבל כאן הרי כתב שטר שחרור א' ואין בדעתו לעשות ב' קנינים, וא"כ ממנ"פ אם חל על חלק הממון צריך לחול גם על חלק האיסור, ואם על חלק האיסור א"א לחול כמו"כ אין לחול גם על חלק הממון.

ח'

וע"י ג"כ באמרי משה סי' כ"ה שמבאר דברי הקצות בסי' ר' סק"ה שהקשה דבשטר שחרור שנכתב שלא לשמה דמבואר בגמ' (דף ט' ע"ב) דפסול, דלמה לא מהני מטעם שטר מתנה, דהא לשון הכתוב בשטר שחרור הוא הרי אתה לעצמך וכדומה, ומתרץ דמכיון דהא דמהני קבלת השטר ע"י העבד הוא מדין גיטו וידו באין כאחד, וזה שייך רק בגט ושטר שחרור דבעינן רק נתינה ליד האשה והעבד ולא שהם יקנו את השטר, משא"כ בשטר מתנה דבעינן שהוא יקנה את השטר בזה לא אמרינן שטרו וידו באים כאחד, ע"ש בקצות.

ומבאר באמרי משה שם (באות ו') דבשטר קנין צריך הלוקח מקודם לזכות בהשטר ועי"ז הוא קונה הדבר הנקנה אח"כ, וא"כ קנין השטר הוא רגע

[1234567]

א' לפני קנין הדבר הנקנה, ולכן לא שייך בזה גיטו וידו באים כאחד, דהרי כשצריך לקנות את השטר עדיין אין לו יד, משא"כ בגט ושטר שחרור הרי ברגע שמקבל את השטר שחרור הוא נעשה משוחרר ולכן שייך בזה באים כאחד, ע"ש.

דעפ"ז כתב באות י"ג לבאר דחלק הממון נפקע מיד כשהגיע לידו של הזוכה ^{אוצר החכמה} אע"פ שחלק האיסור שבו נפקע רק כשמגיע לידו של העבד בעצמו, דהטעם הוא דמכיון דבשטר שחרור נכלל גם שטר קנין (וכמ"ש הקצות הנ"ל) דגם שטר שחרור שלא נכתב לשמה הי' מהני מתורת שטר מתנה אם הי' לו יד להעבד ורק מכיון דאין לו יד לא מהני, ולכן כשאחר זוכה בשבילו שפיר זוכה מיד להפקיע קנין הממון.

והמובן מדבריו הוא דבשטר שחרור יש ב' פרטים הנעשים בב' זמנים ^{אמ"ח 1234567} שונים, דחלק הממון שבו נעשה רגע א' לפני חלק האיסור, דהרי קונה את חלק הממון שבשטר רגע א' לפני שנקנה לו הדבר הנקנה (העבד), ולכן שייך לחלק הזכות לחצאין, וע"ש עוד.

ט'

אמנם כבר הביאו האחרונים מ"ש בשו"ת אבני נזר או"ח סי' כ"ב דבעצם יש לעבד יד וזכות לעשות קנינים ולכן יכול עבד לקבל גט מרבו של עבד אחר, ורק מיד רבו שלו לא יועיל משום דלא נפיק ^{אוצר החכמה} מרשות רבו, והיינו דיש לו מניעה צדדית בעשית הקנין דמה שנמצא ביד העבד לא נחשב שיצא מרשות רבו וכאילו הדבר נמצא עדיין ביד רבו, וכיון שבעצם יש לו יד ורק רשות רבו מעכב, לכן ע"י הגט סר רשות רבו וזהו ההלכה של באים כאחד ע"ש. ולפ"ז הרי גם בחלק הממון הי' אפשר לומר באים כאחד, וא"כ אין שום הכרח לומר כחילוק הנ"ל של הקצות, ושוב אין לחלק בין חלק הממון לחלק האיסור שבשטר שחרור.

ועוד אפי' אם נימא כחילוק הנ"ל של הקצות, הרי הקצות כתב כן בנוגע לשטר שחרור שנכתב שלא לשמה וע"ז כתב דאפשר לקנות רק ענין הממונות, אבל בשטר שחרור שנכתב לשמה הרי אז הוה השטר לגמרי שטר שחרור, ומנין שגם בזה אפשר לחלק השטר שחרור לשנים ולחלק בין חלק הממון שבו לחלק האיסור שבו, מאחר שעושה בשטר זה שחרור א' וקנין א'.

י'

ולכן נראה לבאר באופן אחר מדרכו של הפנ"י מיוסד על דברי כ"ק אדמו"ר הנ"ל דלשיטת התוס' ורש"י לאחר חזרה הנ"ל אפשר לומר דבעצם חל השחרור מיד לגמרי בין לחלק הממון שבו ובין לחלק האיסור שבו, ואעפ"כ אי"ז נחשב כחוב מחמת האיסורים שעובר כל הזמן מאז שקיבל אחר השטר שחרור עבדו (כגון אם הי' נשוי לשפחה, או עבד כהן שאוכל תרומה, או מחמת שאינו מניח תפילין בכל יום וכו' כנ"ל) והוא אינו יודע מזה, דמכיון דמטבע הדברים א"א לו לידע מזה עד שמקבל השטר שחרור לידו, א"כ כל זמן שלא קיבל השטר שחרור אע"פ שכבר נעשה בן חורין לגמרי גם לענין האיסורים אעפ"כ אינו עובר על שום איסור מהתורה, כי כנ"ל לגבי קטן כל זה נכלל בחיוב התורה שיתחייב רק כשמצד טבע הדברים שייך שיתחייב בזה.

ואין זה מצד דין אונס דרחמנא פטריה (וכמ"ש בכמה אחרונים ועי' לקמן מדברי האבן האזל) דמכיון דא"א לו לידע מזה אין הוא עובר על האיסור מחמת דין אונס רחמנא פטריה, דדין זה שייך רק אם כבר חל החיוב ונאנס ע"י דבר צדדי אבל אם מעצם טבע הדברים אי אפשר לקיים החיוב כעת, א"כ כך מותנה מלכתחילה בעצם החיוב, שאינו מחויב בדברים אלו עד שמצד טבע הדברים שייך שיעבור עליהם.

י"א

שעפ"ז נראה דאפשר לתרץ עוד מה שהקשו אחרונים על ביאורו של הפנ"י, דלפי ביאורו דמכיון דלגבי איסורים חוב הוא להעבד שישתחרר ולכן לגבי האיסורים לא חל השחרור מיד, א"כ הי' צ"ל הדין שישתחרר לגבי האיסורים מיד כשנודע לו מזה ולא דוקא עד דמטי גיטא לידי'.

אמנם ע"פ הנ"ל י"ל דמכיון דמצד עצם טבע הדברים לא חל עליו בכלל האיסור עדיין אע"פ שכבר יצא לחירות לגמרי גם לענין האיסור שבו, א"כ י"ל דבכדי שיחול האיסור צ"ל שידע בוודאות גמורה שכבר נשתחרר ואם יש בזה איזה צל של ספק עדיין לא חל האיסור, מכיון דכל הדיון הוא רק לגבי האיסור ולא לגבי עצם החירות שכבר חל בלא"ה, והר"ז כמו אצל הקטן שנתגדל שבפשטות אינו נעשה מחיוב במצות תפילין עד שידע בבירור איך להניחן, ואין סברא לומר דאם יודע כמה פרטים מאופן קיום המצוה וכמה פרטים אינו יודע שיהא חייב באותן הפרטים שיוודע מהם, כ"א שבכדי להתחייב במצוה זו צריך ללמוד ולידע אופן קיום המצוה בשלימותה, (וכלשון כ"ק אדמו"ר שם "ושוב אא"ל שעובר על שום מצוה עד שחולף הזמן של ההכנה הדרושה לקיום אותה מצוה").

ולכן י"ל דמכיון דאם העבד לא קיבל השטר שחרור בידו ורק דנודע לו באיזה אופן שמישהו קיבל השטר שחרור עבורו, הרי אי"ז עדיין בוודאות גמורה אצלו שנשתחרר, כי אולי נתן האדון השטר שחרור רק בתנאי שהעבד יקבלו בידו, וא"כ אע"פ שהאמת הוא שהעבד נשתחרר לגמרי מיד בקבלת השליח (כי כך הוא רצון האדון), מ"מ לגבי האיסורים שעובר עליהם לא חל עליו עדיין שום חיוב עד שידע בוודאות גמורה, וזהו נעשה רק כשהגיע השטר שחרור לידו.

ולפ"ז מבואר ג"כ הא דהקשו המפרשים (כדלעיל) דא"כ דכבר נגמר השחרור מיד איך מהני אמירת בפ"נ ובפ"נ שצ"ל דוקא בשעת נתינת הגט, אמנם ע"פ הנ"ל י"ל דאע"פ שכבר נגמר השחרור לגמרי מ"מ מכיון שעדיין אינו נעשה מחיוב בכל החיובים עד שמגיע השטר שחרור לידו, א"כ שפיר י"ל דגם אז יכול עדיין לומר בפ"נ ובפ"נ מכיון דכ"ז הוא חלק מהשחרור.

י"ב

ולכאורה מבואר הדבר הנ"ל בדברי כ"ק אדמו"ר שם, דבסעיף ו' הביא דאיה למ"ש שם בהשיחה מדין גר שבא להתגייר דאיתא בגמ' יבמות דף מ"ז, ומבואר יותר בהרמב"ם הל' איסורי ביאה פ"ד ה"ב ד"מודיעין אותו עיקרי הדת שהוא יחוד השם ואיסור עכו"ם, ומודיעין אותו מקצת מצות ואין מאריכין בדבר זה, ופשוט דאם לא למד ונתחנך בעשיית כל המצות קודם גירותו לא יוכל לקיימן מיד אחרי הגירות, וא"כ למה אין מלמדין אותו כל המצות ואדרבה אין מאריכין בדבר זה, ומזה הביא רבינו רא"י למ"ש לעיל דכיון שכל עיקר החיוב בתומ"צ חל רק אחרי הגירות, לכן גם החיוב של הכנה והלימוד מתחיל רק אז, ואם נדרש זמן של הכנה ורגילות עד שיוכל לקיים מצות מסוימות כהלכתן, הרי כל משך אותו הזמן אינו עובר על מצות אלו.

וכמו שהיה בזמן מ"ת שאז נתחייבו לראשונה בתורה ובמצות, הרי כיון שאז הותחל כל עיקר החיוב, לפיכך חל באופן שיוכלו לקיימן, דהיינו בהקדמת כל ההכנות הדרושות, כולל גם החינוך והרגילות, וכן הוא אצל קטן שנתגדל שכל הזמן שהוא צריך ללימוד והכנה וחינוך עד שיוכל לקיים איזה מצוה כהלכתה או להזהר מאיזה עבירה, אינו מבטל אותה מ"ע ואינו עובר על אותה מל"ת, ע"ש.

ומדהגיש רבינו שוב ושוב דכל הזמן הדורש לחינוך ולרגילות עד דיוכל לקיים המצוה כהלכתה משמע לכאורה דס"ל לרבינו דמדאורייתא (משא"כ מדרבנן יש מצות חינוך על האב מיד בקטנותו של הבן) אינו נעשה בר חיוב לעבור על איזה מצוה עד שידע אופן קיום המצוה בשלימותה, (ולא מצד

אונס רחמנא פטרי' כנ"ל), לכן י"ל ג"כ בנוגע לעבד שעד שיודע בוודאות גמורה שיוצא לחירות אינו נעשה בר חיובא ולכן צריך שיגיע השטר שחרור לידו וכנ"ל.

י"ג

ועפ"ז נחזור למ"ש לעיל לשיטת הבעל העיטור הוא דקטן פטור לגמרי מתפילין אפי' מדין חינוך ואפי' כשיודע לשמור את התפילין, ושאלתי דמאי טעמא לא יהי' בזה חיוב מדין חינוך, וע"פ הנ"ל י"ל דמכיון דלומדין מהפסוק "ושמרת" דהחיוב של הנחת תפילין הוא רק כשיכול לשומרן, א"כ י"ל דגם כשיש ספק אם יכול לשומרן אפי' אם הוא בן י"ג ויום א' והביא ב' שערות ג"כ פטור מתפילין, דזהו כוונת התורה במ"ש "ושמרת" דהחיוב הוא רק כשברור בוודאות גמורה דיכול לשומרן, וכשיש ספק בדבר עדיין אין כאן "ושמרת" ולא חל עליו החיוב.

וא"כ בקטן כיון דיש בו ספק בעצם אם יכול בכלל לשמור תפילין, א"כ אין בו חיוב משום חינוך אפי' כשיכול לשמור תפילין, דהרי קטן בעצם ספק הוא אם יכול לשמור תפילין, ומכיון דאפי' בגדלותו אם יש ספק לא חל עליו החיוב, וחינוך שייך רק אם בגדלותו יש עליו חיוב במצב זה כמבואר בחגיגה דף ו' ע"א, א"כ מובן דבקטן אין בו אפי' משום חיוב חינוך.

והעירני ח"א לדברי הרמב"ן בחולין דף ב' ע"ב בד"ה ואם שחט ואמר וז"ל "דבמוקדשין בכה"ג לאו בספק טומאה דיינינן דהא בעי שימור דכתיב משמרת תרומותי אלא צריך שיהא ברי לו שהן טהורין ואי לאו אסור להקריבן", והיינו שגם אם יש ספק בדבר אין זה "משמרת" ולא שייך לומר ספק טומאה ברה"ר טהור ע"ש, ומזה יש ללמוד גם למ"ש דמכיון דלומדין מהפסוק "ושמרת" דהחיוב של הנחת תפילין הוא רק כשיכול לשומרן, א"כ גם כשיש ספק אם יכול לשומרן אפי' אם הוא בן י"ג ויום א' והביא ב' שערות ג"כ פטור מתפילין מכיון דאין כאן "ושמרת".

י"ד

והנה ע"פ דברי כ"ק אדמו"ר הנ"ל יש לבאר עוד, דהנה ברמב"ם הל' עבדים ה"א כתב "הכותב גט שחרור לעבדו וזיכה לו בא על ידי אחר ואמר זכה בגט זה לפלוני עבדי יצא לחירות אע"פ שלא הגיע הגט לידו שזכין לאדם שלא בפניו אבל אם אמר תנו גט זה לעבדי אינו יכול לחזור בו ולא יצא העבד לחירות עד שיגיע הגט לידו".

וכתב שם בלחם משנה דצריך לתת טעם מה לי זכה מה לי תן כיון דקי"ל דתן הוי כזכי אפי' במתנה, וכתב "וי"ל דסובר רבינו ז"ל דאע"ג דתן הוי כזכי לא הוי כזכי אלא לענין שלא יוכל לחזור, אבל מדאפקי' בלשון נתינה רצה לומר דעד שיגיע לידו לא הוי גט אע"ג דהוי זכות לו", ע"ש. והיינו דזהו החילוק בין תן גט זה לזכה גט זה, דזכה גט זה אה"נ דזכה העבד בו מיד, ורק בתן גט זה מדאפקי' בלשון נתינה כוונתו דרק כשיגיע הגט ליד העבד יהיה גט.

והנה באבן האזל שם הקשה על דברי הפנ"י דמדברי הרמב"ם הנ"ל מוכח דלא כדבריו, דלדברי הפנ"י דלשיטת הרמב"ם הטעם דאינו נעשה משוחרר עד שיגיע השטר שחרור לידו הוא משום דאין זה זכות להעבד להיות משוחרר מכיון שאינו יודע מהשחרור ועובר על איסורים, א"כ מה מהני מה שאומר האדון "זכה" הרי אי"ז זכות להעבד ומה לי אם אמר תן או אם אומר זכה, וע"ש מה שכתב.

אמנם להנ"ל י"ל דכל קושייתו הוא רק לשיטת הפנ"י דס"ל דמכיון דיש בזה ענין של חוב א"כ לגבי איסור אה"נ דלא יצא לחירות, וא"כ קשה כנ"ל דגם בזכה צ"ל דלא יצא לחירות. אמנם ע"פ הביאור הנ"ל ביסוד דברי כ"ק אדמו"ר דיצא לגמרי לחירות גם לענין איסור ורק דלא חל עליו בכלל האיסור משום דא"א לו לידע מזה, י"ל בשיטת הרמב"ם דזהו רק כשאומר זכה דאז כוונת האדון הוא שיצא לחרות מיד לגמרי (אלא שאינו עובר על האיסורים כנ"ל), אבל כשאומר בלשון תן הרי (כמ"ש בלחם משנה) מדאפקי' בלשון נתינה רצה לומר דעד שיגיע לידו לא הוי גט אע"ג דהוי זכות והי' יכול להיות הדין שיצא לחירות כמו באומר זכה, ורק מדאמר בלשון תן אמרינן דכן הוא דעת האדון שלא יצא מיד לחיות שיגיע השטר שחרור לידו.

ט"ו

ונראה להביא סמוכין להך סברא (דבעצם חל השחרור מיד לגמרי בין לחלק הממון שבו ובין לחלק האיסור שבו ונעשה בן חורין לגמרי גם לענין האיסורים, אעפ"כ אינו עובר על שום איסור מהתורה, כי חיוב התורה היא שיתחייב רק כשמצד טבע הדברים שייך שיתחייב בזה), ממ"ש כ"ק אדמו"ר בלקו"ש חלק כ"ו ע' 160 ואילך לבאר מ"ש הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"ג הל' א – ה "בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית במילה וטבילה וקרבת . . וכן לדורות כירצה העכו"ם להכנס לברית . . צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן . . ובזמן הזה שאין שם קרבן צריך מילה וטבילה וכשיבנה בית המקדש יביא קרבן".